

Disertacijos „Žemaičių muzikinis
dialektas: intonaciniai modeliai ir
artikuliacija“ 4.2. dalies fragmentai

LIAUDIES DAINOS ARTIKULIACIJA PATEIKĖJŲ ŽODYNE

DR. LORETA SUNGAILIENĖ

Žemaičių muzikinio folkloro puoselėtojas Albinas Batavičius. Donato Buklio nuotrauka

TYRIMO PRINCIPAI

Kalbant apie modernius etninės muzikos tyrimus, vis labiau įsiklausoma į muzikos antropologijos specialistų teiginius, kad tokie tyrimai turėtų remtis ne muzika, jos kūriniais, kaip tai yra Vakarų Europos šalyse, bet muzikuojančiais žmonėmis (Suppan, 1984, 26). [...]

Rusų muzikologas Viačeslavas M. Ščiurovas rašo, kad tiriant regioninę folkloro tradiciją, svarbu fiksuoti pačių dainininkų, muzikantų požiūrį į atliekamus folkloro kūrinius, vertinti liaudies terminologijos reikšmę, ypatingą dėmesį kreipti į vietinės šnektos ypatybes, kurios dažnai paaiškina liaudies kūrinio atlikimo detales, susijusias su žodžio išdainavimo maniera (Цыпов, 1986, 29). [...] Viena universaliausių ir svarbiausių tradicinės muzikos kultūros kategorijų, kuri apima artikuliacijos sąvoką visomis prasmėmis, yra „garsas“ (Гилярова, 2004, 241). [...]

Vartodami liaudyje paplitusius ar pačių sukurtus terminus, sąvokas, pateikėjai kuria savitą tipologiją² ir etnodialektinį žodyną, kuris apibūdina ir įvardija liaudies dainą įvairiais – funkcinio, stiliaus, suvokimo ir atlikimo / artikuliacijos – aspektais. Toks žodynas atspindi tradicijos nešėjo, priklausančio tam tikram etnokultūriniam tipui, pasaulėžiūrą, taip pat atskleidžia ir nagrinėjamo reiškinių atsiradimo priežastis, jo gyvybingumo prielaidas, kai kuriais atvejais parodo ir kultūrinių-muzikinių kontaktų galimybes. [...]

Šiame tekste apibendrinami žemaičių liaudies dainų pateikėjų pateikti duomenys apie liaudies dainos kontekstą bei artikuliaciją. Darbe, remiantis jais, bandoma atskleisti žemaičių muzikinio dialekto artikuliacijos „žodyno“ ypatumus³. Tyrimo šaltiniai: 25 publikuoti įvairaus pobūdžio straipsniai⁴ apie Žemaitijos regiono liaudies dainų pateikėjus, 32 anketos (klausimynai), 16 pokalbių (interviu) su informantais garso įrašų transkripcijos⁵. Iš viso – 73 fiksuoti dokumentų vienetai. Skirtinga medžiagos forma bei išraiška, tyrimo uždaviniai įgalino pasinaudoti keliais vienas kitą papildančiais metodais, kurie taikomi sociologijos moksle⁶. [...] Medžiaga analizei ir respondentai apklausai atrinkti naudojantis kvotinės at-

rankos metodu – apklausiamųjų imtis (tyrimui naudojama populiacijos dalis) sudaryta pagal tam tikrus rodiklius ir požymius: senyvo amžiaus (70–90 m.) kaimo žmonės (vyrų ir moterų), perėmę, įsisavinę bei apklausos metu tinkamai reprezentavę liaudiško dainavimo tradiciją, repertuarą, stilistiką. Tyrimas apima tik nedidelę, specifinę populiacijos dalį – 48 reprezentatyvius Žemaitijos regiono liaudies dainų pateikėjus⁷. Kadangi pagrindiniai lokalinės dainuojamosios tradicijos bruožai (repertuaras, jo atlikimo būdai) dažniausiai koncentruojasi vieno ar kelių ryškių liaudies dainininkų-lyderių sukauptame palikime ir kūrybinėje veikloje, tikslinga pateikėjų atranka garantuoja reprezentatyvumą ir pakankamai gerai atspindi tiriamąjį reiškinį. [...]

Išklausių 16 pokalbių garso įrašus, įsitikinta, kad čia pateikiama informacija išsamiausia ir geriausiai atitinka tyrimo tikslą bei uždavinius. Galimybė garso įrašo priemonėmis užfiksuoti paties respondento laisvus atsakymus, iš anksto nesiūlant jokių atsakymo variantų, leidžia siekti optimalaus objektyvumo, kokybiško tyrimo⁸. Juolab kad interviuotojai buvo patyrę folkloro specialistai, jau daugelį metų dirbantys dainuojamojo folkloro rinkimo, tyrinėjimo, propagavimo srityje ir gerai pažįstantys žymiausių Žemaitijos regiono liaudies dainininkus, jų psichologiją. Apklauskėjai ne tik lauko tyrimo sąlygomis fiksavo duomenis, bet daugeliu atveju stebėjo pateikėjus, jų socialinę veiklą, kasdieninį gyvenimą iš vidaus. Tokį tiriamosios grupės pažinimą ir stebėjimą „iš vidaus“ arba stebėjimą dalyvaujant (*being inside, participant observation*), leidžiantį atskleisti dažnai nematomus vienus ar kitus reiškinius, įtakojančius priežastinius ryšius, akcentuoja ir įvairiuose tyrimuose labiausiai vertina antropologai (pagal: Harris, 1998; Marcus, Fischer, 1986). Šis metodas tinka mažoms grupelėms tirti. Jis reikalauja daug laiko sąnaudų bei specialaus pasirengimo⁹.

Surinkta etnografinė medžiaga aptariama tam tikromis temomis – nuo paprastų, dainavimo tradicijos perėmimo kaimo bendruomenėje dalykų iki balso grožio ir liaudiško dainavimo sampra-

(Nukelta į 48 p.)

Folkloro pateikėja, tautodailininkė Regina Andriekutė (Palanga). Zitos Baniulaitytės nuotrauka

(Atkelta iš 47 p.)

tos dainininkų psichologijoje. Siekiant parodyti pateikėjų priklausomybę Žemaitijos etnografiniam regionui (žemaičiams, kaip savo etninį identitetą išlaikiusiai ir aiškiai deklaruojančiai etninei grupei), etnografinė medžiaga tekste cituojama žemaičiųskai¹⁰.

Pateikėjų terminologija ir jos pritaikymo galimybės

DAINAVIMO TRADICIJOS PERIMAMUMAS

Polinkis dainuoti liaudies dainas dažniausiai paveldimas iš tėvų, senelių, kitų artimųjų arba įgyjamas susiklosčius tam tikroms aplinkybėms kaimo bendruomenėje. Paklausus apie liaudies dainų mokymo procesą namie, dauguma pateikėjų tikino, kad tokio specialaus mokymo nebuvo, o dainavimo tradicija buvo perimama savaimė, mėgdžiojant vyresnius:

„Močiutė buvo verps rateliu ir dainiūs. [...] Taip ir išmuokau tas dainas, mun anos kažkyp isirašė.“ (V. Mečienė)

„Mama lingaujint dainiūs. Trumpas tuokės vaikėškas balabei-kas. Vo tieva tuokės jau stėpresnės tuos dainas bova. [...] Aš iš karta nu pat maža pri tū stipriū dainū šuokau. [...] Nu kuokiū pėnkiū a šešiū metu aš vėina traukiau, vo jau nu kuokiū dešimtėis metu lėipė dainioutė i bėndra. Tėi sosiedā jau vėsė žėnuomė bova, tā aš

nebijuojau, dainiavau laisvā. [...] Dainioutė nebijuojau, nes aš dėdlė jau bovau prigodusi dainioutė pri sava diediu, tetū.“ (V. Mizinienė)

„Givėnims išmuoka givėnti ir dainiouti. Juk girdi, kyp kiti dainiui. Kas žiuoplīs – neisided, vo aš liūbu isidieso.“ (P. Jonutis)

„Tievā so kaiminās po darbū sveidava i truoba i pasidainūdami, pasirokūdami dā namū darbus nudirbdava – verpdava, pančius suk-dava, klumpes, samčius, šaukštus druoždava. Dirbdami padainiūs, nebūtū istuoriju pasiklausīs, o vaikā ant pečiaus tupiedava i klausīdava. Paskiau sava tarpe susirinke viska miegdžiudava. Tėp daug dainū išmuokta.“ (B. Teniukienė)

Savo balsus išbandyti, jais pasigėrėti daugumai pirma proga pasitaikė piemenaujant. Pavyzdžiui, B. Teniukienė pasakojo, kad, nusibodus karves ganyti, įsilipdavo į medį ir šaukdavo, dainuodavo, kol savo balsą atsiliepiant išgirdavo. Dainavimas piemenims būdavo ne tik malonumas, pramoga, laiko praleidimas, bet ir savotiška komunikacijos forma. Žemaitijoje užfiksuota piemenų šūksnių, ganymo dainelių, oliavimų ar kitų signalinių dainuojamų ar recituojamų melodijų, tačiau iš pasakojimų galima spręsti, kad ir paprastomis dainelėmis piemenys tarpusavyje susišaukdavo:

„Kad išėsi pri karviu, je balsa turiesi, palėsi, ben kėtė girdies, ka jau esi puo pėivas su karviems.“ (S. Šoblinkaitė)

Reikšmingas vienas Platielių krašto dainininkės M. Kaniavienės prisiminimas apie tai, kaip jos, piemenės, dainavimą vertino kaimynai. Mergaitė ypač daug dainuodavusi prieš lietų. Kaimynai sakydavo, kad jei Butkų piemenė dainuoja, ryt lis: „Jau Butkaus pėimenė dainiui, nerėk darbininku bavadintė – rītuo lis. Ė tēp liūb ė atsītėks“. Iš komentaro matyti, kad žmonės yra tikėję ypatinga dainavimo galia, o dainininkė nuo pat vaikystės jautė gamtos ir dvasinės žmogaus būsenos ryšį.

Giedojimo patirties daugelis dainininkų įgijo vaikščiodami kartu su tėvais į šermenis, kur žemaičiai giedodavo tradicinius Žemaičių Kalnus. [...]

Tėvai, pastebėję, kad vaikas turi gerą balsą ir mėgsta dainuoti, įtraukdavo jį į kaimo bendruomenės dvasinę veiklą, sąmoningai ugdydavo būsimąjį dainų vedėją:

„Mūsū sodoj buvo toks paprotīs – vasaros vakarais vidurī sodos po liepom padainuoti. Aš, būdama gal dešimties metu, jau gerai vesdavau dainas, turėjau stiprū balsa. Kai moteris rinkdavos padainuoti, su mama eidavau ir aš. Mane pakeldavo ant darželio tvoros stulpo, kad būčiau su jomis līgi. Aš vesdavau, o jos tardavo.“ (M. Katkienė)

Kai kurie tėvai rūpinosi ne tik repertuaro bei tradicinio dainavimo perimamumu, bet ir tuo, kad susiformuotų teisingas vaiko supratimas apie dainavimą. Iš užrašytų įprastų gyvenimiškų situacijų, kurių metu išgirsti tėvų komentarai vaikams įsiminė visam gyvenimui, matyti, kad tradicijos atstovų (ir aktyviųjų, ir pasyviųjų) požiūris į liaudies dainos atlikimą formuoja tam tikrus dainavimo vertinimo kriterijus, svarbius kolektyvui, bendruomenei:

„Ka maža bovau, girdieso, kyp laukūs žmuonės dainiui. Bet mon dainiui, ė vėskas. Mama tujau atskėrs iš tuo garsa ė sakīs: „Vuo tēn vedontīsīs tas jau gerā, bet tū tarieju nieka nier. Kažkyp plerp, kėts per daug šauk.“ [...] Arba liūob vežtė laiduotė, no važioudamis ė gėiduos vėso kelio. No, mama ė klausīsės. Tujau sakīs: „No nieka, dėdlė bjaurė gėiduojė. Mustās bova kas maišous. Maišė, plerpė kažkas, ne jau, ne maduo“. Vo je gražė bus, tā sakīs: „Če jau klausikīs ė nuoriek“. (V. Mizinienė)

Dalyvaudami kaimo žmonių suėjimuose vaikai išmokdavo ne tik dainų, teisingo dainavimo, bet ir gražaus, dorovingo elgesio:

„Mūsu kaimūs buvo daug jauniškies. Žmuonis gražiai sugivėna, vīni kitims padiedava visuokiūs reikalūs. Tunkē suseejen vīni pas kitū, pasidalīdava rūpesnēs, vargās. Jauni i senesni dainūdava. Senijē muokīdava jaunesniūs dainū, šlipšnuma, nebūt storžīvais.“ (B. Giedraitienē)

Kaip rodo medžiagos analizė, dainų mokytojai¹¹, jų požiūris į tradicinį repertuarą, jo atlikimą, funkcionalumą kaimo žmogaus gyvenime, lėmė ir mokinių (šiuo atveju, apklausiamų tradicijos atstovų) dainų kraitį bei dainavimo pobūdį¹². Visi pateikėjai dar vaikystėje arba jaunystėje iš šeimos narių, artimųjų, kaimo žmonių yra perėmę (tiesiogiai arba mėgdžiojimo būdu) savo krašto dainavimo tradiciją ir su ja susijusius papročius.

DAINAVIMO TRADICIJA IR KAIMO PAPROČIAI

Remiantis pateiktųjų duomenimis, galima teigti, kad pagrindiniai jaunimo susibūrimo momentai, kurių metu vykdavo kolektyvinis muzikinės-folklorinės artikuliacijos procesas¹³, buvo šeimos ar bendruomenės šventės, kolektyvinės talkos bei jaunimo vakarėliai. Dainavimas buvo ir dvasinis jaunimo poreikis („Iš sodos į sodą eidavom dainuodami, nes toli buvo pievos ir dirbami laukai, o mūsų eidavo būriai.“ – M. Katkienė), ir svarbi įvairių gyvenimo įvykių, darbų dalis:

„Dainūdavam eidami į darbus, pabaigen darbus, par šventes, veseles, į kariūmenē išleidžiant. [...] Be dainuos – juoki šventē.“ (B. Giedraitienē)

„Dainiavuom subatvakarēs, dainiavuom per švėntēs, sobiegėmus, per pintuvēs, veselē. Dainū bova ē pri linū, ē pri rugiū, talkuos ē patalkiūs...“ (M. Kaniavienē)

„Mūsa kaims dėdlē dainings bova. Vėinē kėtēms eję i talkas. Laisvesnē valondelē – tujau sostuo, moni i vėduri istom – ē tik šauk.“ (B. Buivydaitė)

„Vuo griebdami, je netuolėj nu vėins kėta, nu ē šauksem!.. Arba rugius pjaunont. Šitā jau nu pradalgies gala prasidedi, ēti jau dvėjau...abe trīs – nu ē dainiوسي, ontra pradalgē kuol pradiesi... Nu vakarē ka jau palēs, toukart ejuom ba baimes dainioudamis lig pat sava miestelē.“ (S. Šoblinskaitė)

Kaip teigia pateikėjai, daugiausia dainų išdainuodavo per šienapjūtę, rugiapjūtę, mėšlavežį, talkomis kasant durpes, kuliant javus, minant linus. Tradicija dainuoti talkose nulėmė ir tai, jog kai kurie ūkininkai į pagalbą kviesdavo ne bet kokius kaimynus, o tuos, kurie gerai dainuodavo ir su kuriais smagu dainas traukti. Vadinas, gerus balsus turintys žmonės buvo gerbiami ir su jais norėta bendrauti ne tik per linksmybes, bet ir per darbymetį:

„Ka dėrbsem kuokius darbus, jau reikies i talka kaimīnus pasivadintē. Tievoks sakīs: „Rėk tus pasivadintē, ē vėskas. Anēi, vīrs su žmuona, gerā dainiou, padainiousem, veskon.“ Reišk paskėrs darbininka dar ē pagal dainuos. Arba talkas bus rudini, kolsem. No ir tarsēs tievoks su monēm, kon vadinsem i talka. Ton, ton... Sakīsem, ka rėk pasivadintē, ka gražē dainiouto. Ka vėsē girdieto, ka pas Tranauski talka ī, gražē dainiou. No gerā, ē pasivadinsi vaikiu tuokiū gražēs balsās, seniesniu žmuoniū, ka jau galieto užtrauktē dainelē.“ (V. Mizinienė)

Anot dainininkų, seniau kiekvienam darbui, ypač pabaigtuvėms, dainuodavo vis kitas dainas. Tačiau tik keli respondentai prisiminė rugiapjūtės pabaigtuvių papročių ir pateikė šiam žanrui priskiria-

Dainų pateikėja Barbora Buivydaitė (Kretingos r.). A. Ališausko nuotrauka

mų darbo dainų. Tai kalba apie dainos žanrinės priklausomybės ir dainos apeiginės funkcijos, pirminės paskirties nykimą.

Kur kas daugiau pasakojimų užfiksuota apie šeimos šventes bei gegužines. Dauguma apklaustų moterų prisiminė, kad per vestuves iki maždaug XX a. 6–7 dešimtmečio joms buvęs tikras darbymetis. Kadangi tuomet dar gyvavo paprotys tradiciškai švęsti vestuves, kaimo žmonės į svočias, pamerges kviesdavo tas merginas ar moteris, kurios gerai žinojo vestuvių eigą, papročius bei dainas:

„Gerai dainiavau, šokau, žinojau, kokias dainas prieš šliūba, po šliūba, keltuviū rīta dainiuojamas, kokiom dainom jaunūji sugraudinti.“ (E. Druktenienė)

„Vīrs buva muzikants, aš – dainuorka, tai kaimīnai dažnai prašidava i vestuves. Jaunūsūs, pariedka i visus veselninkus reikieja apdainiūti.“ (B. Giedraitienė)

Dvidešimties pateiktųjų buvo paprašyta atsakyti į klausimą apie vienos ar kitos dainos žanrinę priklausomybę, jos kontekstą, atlikimo situaciją. Dalis jų atsakė, kad visomis progomis buvo dainuojamos tos pačios dainos, specialaus suskirstymo nebuvo. 13 moterų pateikė daugiau ar mažiau nuorodų, pastabų apie dainų tiesioginę paskirtį. Vienų komentarai trumpi (pavyzdžiui, „daina tinka jaunajai ar vestuvinininkams pagraudenant“), kitų – išsamesni, labiau susiję su konkrečia apeiga, veiksmu: „Ton daine („Oi, klevi, kleveli“) dainiava per vesele, par tus parietku pīragus jaunīsims, ka jaunuoji ta turietum kou atsispirti“ (S. Šoblinskaitė).

Beveik visi pateikėjai paminėjo paprotį pavasarį po gegužinių pamaldų rinktis į vakarėlius. Pagrindinė pramoga – šokiai, tačiau ne mažiau svarbus buvo ir pasidainavimas kieme:

„Per vakaruškas išeidavom laukun dainiūtē, ka visi girdietom. Tuoki mada bova prasiviedintē.“ (B. Tenukienė)

(Nukelta į 50 p.)

Tarptautiniame festivalyje „Baltica 2002“ Vilniuje koncertuoja daug savo krašto tradicinių dainų užrašęs ir išpopuliarinęs, pajūrio tradicinę kultūrą jau trečias dešimtmetis puoselėjantis Palangos folkloro kolektyvas „Mėguva“ (vadovės: Zita Baniulaitytė ir Diana Šeduikienė). Danutės Mukienės nuotrauka

(Atkelta iš 49 p.)

„Vakarėliūs daug dainiūdava, kai sueidava kuokiū penkiū ūkiu žmuonis i vīna stuba po gegužiniu pamaldū. Dainiūdava būriais. Vīns būris pradiedava, iširinkdava gražiausias, kad galietu sutarti.“ (B. Giedraitienė)

„Grajenkuos¹⁴ mažiau dainūm bova. Žaislus¹⁵ dainavuos. I pu šuoke – grupiem susitaise dainiousem.“ (P. Jonutis)

Peržvelgę Žemaitijos regiono 36 liaudies dainų rinkinių rankraščius, saugomus LMTA Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyve, radome labai mažai pateikėjų pastabų ar komentarų, susijusių su dainų kontekstu. Galimos įvairios priežastys: 1) užrašytojai rūpinosi dainos fiksavimu ir nesidomėjo kitais, dainos kontekstą sudarančiais veiksniais; 2) dainininkai tiesiog nepateikė žinių apie dainos funkciją, žanrą, atlikimo specifiką; 3) dainavimo tradicija jau yra praradusi tiesioginį ryšį su apeiga. Šie duomenys ir mūsų atlikta analizė rodo, jog žemaičių liaudies daina yra nutolusi nuo pirminės paskirties, dėl to yra netekusi buvusios apeiginės funkcijos, o dainininkai mena tik kai kurių apeigų momentus ir su jais susijusį dainuojamąjį folklorą.

DAINAVIMAS IR APLINKA

Anot pateikėjų, labiausiai buvo mėgiama dainuoti vasarą – lauke, atviroje erdvėje, kai gali paleisti balsą ir pasigėrėti jo skambesiu:

„Paleidi balsa – kãp gražē skomb!“ (O. Andriuškienė)

„Nu dainiū mūsa mėškã, laukã skombiejė...“ (S. Laivienė)

Daugelis pateikėjų pažymi, kad visada buvo dainuojama garsiai, stipriai – lauke balsą paleidi, kad pačiam būtų malonu pasiklausyti ir kad kaimynai girdėtų, troboje dainą „šauki“ taip, kad „liuob lėmpas gestė ē liuob ruodītėis, ka lobas nokrės“ (S. Pocienė).

„Šaukė, kėik kas begaliejė, nesvarbo kor. Dã pri mėška, pri kuokiū bėrstvīnieliu, skombies gražiau jau. Dã rėk tèn daug iššauktė. Bet tēp laukūs a truobuo, ēk, ēk, ka skombies!“ (V. Mizinienė)

Ypač mėgta dainuoti kur nors prie ežero ar upės, nes tada garso stiprumo ir platumo įspūdis dar didesnis ir labiau jaudinantis:

„A Jezus Marie! Kad aš ton dainė („Sербentelė ar ne ougelė“ – L. S. paaišk.) dainiujau, visi tēi dvara darbã mon akisė ruoduos. Ont Kuniga upes tūs laukūs ka liūbam dainiouti, ontruo pusie ežera, Pluokštiniė, visi girdieje vėin daine ton – visas daines, ne tik ton vėina.“ (S. Šoblinkaitė)

Ne visose vietose vienodai: viename kaime žmonės stipriai mėgdavę dainuoti, kitur – ramiau, tyliau (P. Kazlauskas žodžiais tariant, „lėngviau“¹⁶). Kai kurie respondentai nusakė skirtumą tarp dainavimo lauke ir troboje arba tarp dainų ir giesmių garsumo, atliekant jas troboje:

„Lauke jau daugiau, stėprieu dainiūs, ka skombietu. Mėškė, ka eisi par mėška kur nuors – o, ka paleisi tou kakarėnė – daug stėprieu! Vuo nomūs – lengviau, nerieksi dėdlė, balsa prilaiķisi bišķi.“ (P. Kazlauskas)

„Truobuo reikieje stėprė gėiduotė – dėdlė garsė šauktė, vuo kėtėp atruoda puonou Dėivaliou nenuėis nei ta malda. Vuo daina – ne, su tuokės pamastīmãs, spakainiau¹⁷ dainioutė.“ (R. Andriekutė)

ATLIKĖJŲ SUDĖTIS

Kolektyviškumas – viena svarbiausių liaudies kūrybos savybių ir tradicinės kultūros sąsajos, perimamumo, raidos sąlygų. Žemaičių dainuojamojoje tradicijoje kolektyviškumas pasireiškia visų pirma homofoninio stiliaus dainų atlikimu¹⁸. Pastaruoju metu sunku užfiksuoti autentiško tradicinio bendruomeninio dainavimo procesą – folkloro rinkimo ekspedicijose užfiksuojami daugiausia pavieniai pateikėjai, o tradiciškai dainuojančios dviejų, trijų ir daugiau dainininkų grupės jau yra tapusios tikra retenybe. Tad dažnai žemaičių daugiabalsio dainavimo tradicija užfiksuojama nepilnai ir, norint ją rekonstruoti, reikia remtis pateikėjų paaiškinimais bei gyvuojančių (gyvavusių) etnografinių ansamblių dainavimu.

Anot muzikologės Zitės Kelmickaitės, žemaičiai nemėgsta pavieniui dainuoti. Lyg atsiprašinėdami jie sako: „Ēr kãp aš ĉe vėns dabã kruokso, ar aš kuoks dornios...“¹⁹ Pati daugiabalsė žemaičių dainuojamoji tradicija lemia atlikėjų skaičių – ne mažiau kaip du, trys dainininkai. Visi apklaustieji pabrėžė, kad būryje dainuoti smagiau ir geriau:

„Ale labiasė patėkdava dainiouti ūlīĉiuo. Vėins būris dainiou Kincīuliu ūlīĉiuo, kėts – Paškuvienu. Vėskas girdiet. Arba susibiegam vėsi i vėina krūva. Kad uždainiūsma – žemi lingoujēs...“ (Z. Daunienė)

Girkalniškiai (Raseinių rajono Girkalnio kaimo dainininkai) papasakojo, jog mėgdavę dainuoti didesniais būriais. Po talkų pasidainuoti sueidavo apie dešimt vyrų ir moterų. Anot pateikėjos B. Giedraitienės, į gegužines susirinkę penkių ūkių žmonės. Jie susiskirstydavo į grupes pagal tai, kas gražiau tarpusavyje būdavo susidainavę.

Kai kurių pateikėjų vyrų nuomone, gražiausiai daina skamba, kai ją atlieka nedidelė vyrų grupė:

„Trīs keturi vīrã ka liuobam gėiduoti – žimė gražiau liuob skombietė. Vo je plieš daugiau – gadėn tujau, ē vėskas. Neleisdavuos tū, katrėi nemoak.“ (P. Kazlauskas)

Daugelis pateikėjų pažymėjo, kad kaime gyvavo tradicija visiems kartu dainuoti, bet vyrai ir moterys turėję ir savo dainų, kurias atlikdavo atskirais būreliais:

„Ne, tuo nebova, ka atskėrã. Bova ē tēp, ka vīrã atskėrã, muotrėš-

kas sava dainieliu turiejė, bet daugiau vėsė karto.“ (V. Mizinienė)
 „Traukdava visi kartu, tik kartais virā turieja sava dainū, kurioms muoteris netare.“ (B. Dambrauskienė)

„Dainiuoti visi bendrai dainiuodavom susiede – varom iš eilies, vīna padainiuojam, po tam kita padainiuojam. Kad daugiau vīru, tardavo gerai, gražiau išeidavo, o jeigu vienos mergikės, tai tokias balabaikas, pakramtomas, dainiuodavom, menkesnes dainas.“ (E. Druktenienė)

Kai kurie respondentai paaiškino, kad vyrams ir moterims geriausiai dainuoti atskirai. Anot P. Kazlausko, balsai (balso registrai – L. S. paaišk.) skiriasi, todėl moterys negali vyrui užvedėjui pritarti taip, kaip vyrai. O kelios pateikėjos iš Plungės ir Telšių apylinkių teigė, kad galėdavusios užvesti dainą ir vyrams, ir moterims, pavyzdžiui: „Ka jauna bovau, vīrams užvesdavau stuurā, žemo balso, vo muotriškuoms – pluonesnio.“ (B. Teniukienė).

R. Andriekutė prisiminė, kad jaunimas mėgo atskirai dainuoti, nes lenktniaudavo, kas daugiau ir geriau padainuos. Tokiais atvejais ir repertuaras skyrėsi. Vyrai mėgo dainuoti („plieštė“) karines dainas („api jouda varna, api kara“), linksmas, energingas arba skambias tęstines dainas („šonkės, tronkės dainuškas arba tuokės vėsėškā kur rēk šauktė ēš pēlva gala“ – R. Andriekutė). Merginos ir moterys mėgo vestuvines, šeimos, našlaičių dainas, meilės romansus („api meilė, šeimīninius rēkalus“, „api rūtu darzelius“).

Yra pagrindo manyti, kad Žemaitijoje, panašiai kaip ir Aukštaitijoje, galėjo būti specialios vyrų ir moterų (arba „vyriškos“ ir „moteriškos“) dainos. Tai liudija ir pirmiau pailiustruotas skirtingas vyrų ir moterų dainininkų grupių repertuaras, taip pat ir specifinis skirtingų lyčių grupių dainavimas, dainuojamojoje tradicijoje funkcionuojantis kaip tam tikras „garsinis idealas“. Pavyzdžiui, Panevėžio rajono Nibragalio kaime „vyriškas“ dainas, nelikus kaime vedančių vyrų, dainuodavusios ir moterys, tačiau vesdavo jas tik „vyriškai“ – žemai, stipriu balsu (Baronaitė, 2004, 19). Tokiais pačiais dėsniniais²⁰ tam tikrais atvejais galime paaiškinti ir žemaičių muzikiniam dialektui būdingą dainavimą žemu, sodriu balsu²¹. Kita vertus, svarbus ir toks folkloro specialistų pastebėjimas, jog dažnai žemaičiai dainininkai vyrai pasižymi individualesne, charakteringesne atlikimo maniera nei tradicines dainas gana lyriškai vingiuojančios moterys.

„Vyriškąjį“ ir „moteriškąjį“ pradą nesunku pajausti ir palyginti klausantis restauruotų ir publikuotų 1935–1941 m. fonografo įrašų. Charakteringas Jurgio Valausko (Platelių vlsč.)²² ir Juozo Alejūno (Kuršėnų vlsč.)²³ dainavimas, atrodo, kad visai yra nevaržomas ritmo. Tai tarsi muzikos garsais ir specifiniais muzikiniaiis akcentais artikuliuojamas natūralios spontaniškos kalbos srautas. Šių pateikėjų atliekamos dainose stebimas žemaičiams būdingas dainingasis balsių vokalizavimas, glisandiniai perėjimai nuo vieno garso prie kito, taip pat gausios melizminės puošmenos. Iš esmės tos pačios artikuliacijos ir intonavimo ypatybės būdingos ir moterų (pvz., Onos Sutkienės iš Viduklės vlsč.²⁴, Mortos Katkienės²⁵ iš Kuršėnų vlsč.²⁶, Malvinos Montvydienės ir Akvelinos Montvydaitės iš Kaltinėnų mstl.²⁷, Elenos Norvaišienės iš Betygalos vlsč.²⁸) dainavimui, tačiau jis ne toks ryškus, ne taip aiškiai individualizuotas. Moterų atlikimo maniera švelnesnė, jai būdinga tolygesnė artikuliacija, minkštesnės garso atakos, sakytum, moteriškesnis, lyriškesnis dainingumas, tikroji melodijos kantilena.

Enomuzikologė Daiva Račiūnaitė-Vyčinienė rašo: „[domu, kad

Tarptautiniame festivalyje „Baltica 2002“ Vilniuje koncertuoja Telšių folkloro kolektyvas „Insula“. Danutės Mukienės nuotrauka

tradicinį žemaitišką dainavimą *rubato* – neskubant, „išlinguojant“, „patensiant“ melodiją – ypač puikiai demonstruoja dainininkai – vyrai. Beje, į vyrų (ir ne tik žemaičių) dainavimo charakteringumą jau turbūt atkreipė dėmesį ne vienas folkloro užrašytojas (tai galima pastebėti net ir paskutinio dešimtmečio ekspediciuose) – jų repertuaras dažniausiai nėra gausus, tačiau pasižymi ypatinga atlikimo maniera (visus artikuliacijos niuansus būna ypač sunku perteikti natomis). Neretai jų dainavimas kupinas spontaniškos kūrybinės laisvės.“ (Račiūnaitė-Vyčinienė, 2007b).

Iš to, kas pasakyta, galima daryti prielaidą, kad nors Žemaitijoje jau beveik nėra išlikusių dainų ir dainavimo apeiginių funkcijų, tačiau čia aptinkama dainininkų pasidalijimo į atskiras grupes pagal lytį, taip pat „vyriško“ ir „moteriško“ repertuaro bei jo atlikimo skirtumų pavyzdžių. Pastebėtina, kad tokių folkloro faktų nėra itin daug²⁹, jie funkcionuoja be sistemos. Iš to, ką žinome, galime daryti prielaidą, kad minėti reiškiniai turėjo ryšių su tam tikrais senųjų apeigų momentais.

DAINA. LIAUDIŠKI TERMINAI, REIKŠMĖS, SANTYKINĖ KLASIFIKACIJA

Daina – liaudies kūrybos žanras, kurį „artikuliuodamas“ dainininkas įprasmina savo individualų lokalinės dainuojamosios tradicijos suvokimą ir požiūrį į atliekamą kūrinį. Pastebėta, jog liaudies dainos reikšmė žmogaus sociokultūrinei veiklai, meninei saviraiškai – tema³⁰, kuri implikuoja įvairius pateikėjų komentarus, išsamius pasakojimus, prisiminimus, įspūdžius, vaizdingus paskymus, taip pat stereotipiškai ir individualiai vartojamus terminus, sąvokas bei liaudies dainos artikuliacijai svarbius konteksto dalykus.

Respondentai pasakojo, kad jų jaunystės laikais³¹ be dainų kaimo žmonės neįsivaizduodavo jokio susijimo, vakarėlio, šventės ar tiesiog kasdieninio darbo. Nors žemaičiai nelinkę atvirai rodyti savo jausmų³², daugelio pasakojimuose galima pajusti pagarbą, meilę dainai ir pasidžiaugimą, net pasididžiavimą savo liaudies dainų kraičiu:

„Lūdnas tuoks gyvenims be dainium... [...] Aš didelė apgailėstauju tus, kurėi netur tuokium jau balsū, kurėi negal padainiouti...“

(Nukelta į 52 p.)

Mažeikių rajono Sedos miestelio dainininkė, dainų pateikėja Valerija Mizinienė. Nuotrauka iš Loretos Sungailienės archyvo

(Atkelta iš 51 p.)

Senuovišku dainium nates gražes buva... [...] Dar mona tuos daines ĩra gerbamas...“ (M. Kaniavienė)

„Aš nežinau, a munėi nates, a munėi žuodė – munėi tink daines visas! Muoku dešimtimis – ne puo vėina dainele sutelp mona galvelie! Daines ir mona omžini draugā.“ (S. Šoblinkaitė)

„Aš dėdlė didžiujous, ka aš ton senuovė pakieliau. Tas daines sava tievū sugroužėnau, šuokius pakieliau...“ (V. Mizinienė)

Jaunystėje girdėtos dainos – pačios gražiausios ir mylimiau-

sios, jos „į atmintį įsirašo“ visam gyvenimui. Gana aiškiai ir griežtai dainininkai skiria „savas“ ir „svetimas“ dainas: „čia mona“, „čia ne mona“, „ton Jozė liūb šauks, aš tēp jau negalio kāp ons“, „tuos pas mūsa nedainiava, nemuoko ė nepraišk“... „Savas“ įdainuotas folkloras, kaip ir bet kuris kitas etninės bendruomenės identiteto normas ir stereotipines kategorijas atitinkantis faktas, visada mielesnis, suprantamesnis, priimtesnis³³.

Pagal charakterį dainas respondentai dažniausiai skirsto į linksmas ir liūdnas. Šiems liaudiškiems terminams būdingas programiškumas – siekis atspindėti dainos nuotaiką, atlikėjo (atlikėjų) emocinę būseną ir artikuliuojamos dainos estetinį poveikį. Pagrindinės kategorijos – linksma daina, liūdna daina – papildomos įvairiais būdvardžiais, palyginimais, posakiais, kurie nusako: 1) dainos charakterį ir atlikimo pobūdį, 2) dainos atlikimo specifiką. Palyginkime:

Linksma daina: *šonki tronki, linksmā ėškėlnuojama, pakromtuoma, linksma jumuoristėnė, statė šaukama, ėšluojuojama, gerklinio balso pariežama...*

Liūdna daina: *ėlga, rami, lėngvė dainiujama, lierinė (lirinė), ėštėsėnė, liūdna, ėšlinguojama...*

„Eidamis nomėj, liūbam užtrauktė tuokė, ka būtom ėštėsėnė tuoki.“ (V. Mizinienė)

„Je daina lierinė, tuokiuos žuodė švėlnė. Vuo je daina ĩr tuoki posiau jumuoristėnė, tēn jau tori gerklini balso pariežtė.“ (P. Kazlauskas)

„Iš tievū – tuokės tēnsamas daines senuobėnės, ėlgas.“ (B. Te- niukienė)

Pastebėta, jog skirtingose žemaičių muzikinio dialekto vietose (skirtinguose idiolektuose) daugelis dainų pavadinimų, įvardijimų kartojami, o sinonimiški ar daugiau mažiau panašūs to paties reiškinio apibūdinimai pasižymi tais pačiais reikšminiais „kodais“. Liaudyje paplitusius pavadinimus galime įvardyti kaip tam tikrus pateikėjų terminus.

Remiantis dainuojamosios tautosakos pateikėjų terminų žodynu, yra išskirti keturi dainų tipai³⁴, kurie atspindi tam tikrus žemaičių dainuojamojo folkloro stiliaus ir artikuliacijos bruožus:

* Lėtos, ilgos, tęsiamos dainos – *tēnsamas, patensiamas, senuobėnės, ėlgas, lėngvas*.

* Tęsiamos dainos banguojančia melodija ir reikalaujančios išvingiuoto, „įsislinguojančio“ išdainavimo – (*ėš*) *lingoutėnės, ėšlonkujemas, ėšvingiujemas, ėšlonkstuomas, ėšvingiujemas*.

* Akcentuoto ritmo dainos (linksmos, humoristinės) – *šonkės tronkės, pakromtuomas, ėškėlnuojemas, statė dainiujemas, ėšluojemas*.

Daliaus Sungailos nuotrauka

* Skambios, šaukiamos, lygaus ritmo lauko dainos – *laukėnės, onšaukamas, užtaramas, užriekamas, eštėsėnės, ešėlgėnės, pariežamas...*

Atliekant žemaičių liaudies dainininkų žodyno ypatumų tyrimą, tikėtasi, kad pateikėjų pasisakymai, įvardijimai, liaudiškoji terminologija padės sudaryti žemaičių dainuojamosios tautosakos žanrinę klasifikaciją. Šios minties teko atsisakyti, nes, analizuodami turimą medžiagą, surinkome per mažai informacijos. Įsitikinta, kad dainai didžia dalimi praradus savo pirminę funkcinę prigimtį, neliko kaimo bendruomenėje egzistavusios tam tikros normų ir taisyklių sistemos, kuri ir galėdavo nusakyti dainos priklausomybę tam tikrai žanrinei grupei. Mūsų apklaustieji pateikėjai buvo linkę dainas apibūdinti ir skirstyti pagal jų charakterį (*linksmas, liūdnas, šonkės tronkės* ir kt.), atlikimo pobūdį (*elgas, tēnsamas, pakromtuomas, laukėnės* ir kt.) ir pagal dainos tekstą, siužetą (*aple kara, aple rūtu darželius, aple meilė...*).

Pavieniai dainų komentarai susiję su tam tikrais kalendorinio rato, darbo, šeimos švenčių momentais, deja, neleidžia susidaryti viso vaizdo apie pateikėjų naudotą sistemą, žanriniais ypatumais pagrįstą dainų skirstymą. Greičiausiai specialaus dainų žanrinio klasifikavimo ir su juo susijusios terminijos nebūta, tačiau yra pagrindo manyti, kad kaimo bendruomenė skyrė, kokias dainas, kada, kur ir kaip reikia ar pridera dainuoti. Apklaustieji pateikėjai tikino, kad vienas dainas dainuodavo rugius pjaudami, kitas – vaiką linguodami, o dar kitokias – vestuvių palydai apdainuoti.

DAINAVIMAS: SPECIFIKA IR TERMINAI

Gausūs ir vaizdingi liaudiški dainos atlikimo apibūdinimai, nurodo dainavimo³⁵ pobūdį, charakterį. Pavyzdžiui, garsus, skambus dainavimas dažniausiai nusakomas veiksmažodžiais *šaukti, rėkti, plyšauti, (už)traukti* – *šauktė, eššauktė, šauktė eš pėlva gala, garsė šauktė, našė šauktė, eššauktė, didlė riektė, plišautė, užtrauktė* – ir žodžių junginiais su veiksmažodžiu *dainuoti* – *smarkė dainioutė, stėprė dainioutė, atsėdiejos dainioutė*.

* *Šaukimas* – garsus, skambus dainavimas kaip norma, garsinis idealas:

„*Katra būs šaukama, tā jau našė šauksem, katra ne – lėngviau.*“ (L. Gričienė)

„*Vibracėju nebova, dainiavėms līgos, ēr eš pėlva gala, sakė, šauktė, rėk.*“ (R. Andriekutė)

* *Rėkimas, plyšavimas* – negražus, grubus, rėkiantis gerklinis dainavimas:

„*Tuoki gerklini balsa pariežė, ni klausitėis duorā negal...*“ (E. Alekšienė)

„*I muotrėšku ir gerklėnė balsā, katruos tēp grobė dainiou...*“ (P. Kazlauskas)

„*Bjaurė šauk ē vėn...*“ (A. Anužis)

„*Monėi liuob sakīs: „Kuo čė plišauri, kāp bapruotė?“*“ (V. Mizinienė)

Tikslūs ir aiškūs liūdno ir lyrinės nuotaikos dainų artikuliacijos būdų įvardijimai: *ramė ešdainioutė, švelnė dainioutė, lierinė dainiouti, lėngvā (lėngvė) dainioutė*. Dainavimas *lėngviau* dažniausiai išskiriamas lyginamuosiuose komentaruose:

„*Testėnės tuokės lėngvas*³⁶, *liūdnas, vo kėtas linksmesnės, tuokės šonkės tronkės.*“ (V. Mizinienė)

2009 m. Lietuvos dainų šventėje kartu su dainininkais, šokėjais, muzikantais, savo talentus, išmonę demonstravo ir tautodailininkai, liaudies medicinos žinovai. Mukienės Danutės nuotrauka

Keletas pateikėjų žodį *lėngvai (lėngvos dainos)* gretino su įvardijimais *tėsiamai (tėsiamos dainos)*:

„*Mustās tēi žemaitė tuokėi ir lėngva būda, ē tuos dainas – lėngvas, tēstėnės tuokės.*“ (V. Mizinienė)

„*Mūsa krašte liūb lėngvė vėsi dainiūs, niekor nesiskubins. Juk rėk išpasakuoti tou daina, ka i kėti isėjaustu ē suprastu.*“ (J. Kaupienė)

Pasakymai *statė sodainioutė, ešskalītė, linksmā eškėlnuotė* reiškia, kad dainos melodija yra aktyvaus, gana greito tempo, o tekstas tarsi iškapojamas ar išskiemenuojamas³⁷.

Vadinamųjų tęstinių, banguojančių dainų atlikimo būdą pateikėjai nusako vartodami *lingavimo, vingiavimo, lankavimo, lankstymo* metaforas.

DAINŲ RŪŠYS. DAINŲ ATLIKIMO BŪDAI

Tėnsama, lėngva daina (lėta, tėsiama daina) – *lietā, lėngvā dainioutė, atsėdiejos ešdainioutė, ramė ešdainioutė, prilaiķitė balsa*. Ešlingoutėnė daina (išlinguojama, išvingiuojama daina) – *ešlingoutė, ešvingioutė, ešlonkoutė, ešlonkstītė, isilingioutė*.

Laukėnė, ešėlgėnė, eštėsėnė (škambi, šaukiama lauko daina) – *šauktė eš pėlva gala, našė šauktė, dėdlė riektė, plišautė, stėprė, smarkė dainioutė, paleistė kakarėnė*.

Pakromtuoma, eškėlnuojama (linksma, humoristinė, akcentuoto ritmo daina) – *šonkė tronkė sodainioutė, linksmā trauktė, linksmā eškėlnuotė, statė sodainioutė, ešskalītė*.

(Nukelta į 54 p.)

Daug tradicinių žemaičių krašto dainų, kitų muzikinių kūrinių yra užrašiusios ir, dirbdamos, koncertuodamos su savo vadovaujamais folkloro kolektyvais, išpopuliarinusios (iš kairės): Palangos folkloro ansamblio „Mėguva“ instrumentinės grupės vadovė Diana Šeduikienė ir Vilniaus folkloro kolektyvo „Tyklė“ vadovė Vitalija Brazaitienė. Danutės Mukienės nuotrauka. Vilnius, 2009 m. liepos 4 d.

(Atkelta iš 53 p.)

BALSŲ PARTIJOS

Tradiciniame homofoniniame dainavime žinomos dvi pagrindinės balsų partijos – vedantysis ir pritariantieji. Šis modelis tinka visoms lietuvių homofoninio dainavimo tradicijoms.

Žemaitijoje toks pasiskirstymas pabrėžtinai išreiškiamas balsų partijų sudėtimi, konkrečiais balsų įvardijimais ir funkcijomis.

Nors kaime dažniausiai būdavo po keletą dainų vedančiųjų (vyrų ar moterų), tam tikrą dainą vesdavo vienas žmogus. Kuris pirmas pradėdavo dainą, tas ir būdavo lyderis („*vėskou i reguliouji*“), o kiti dainininkai stengdavosi jam pritari. Jei atsitikdavo taip, kad dainą pradeda du dainininkai kartu, tai „*kėts kėtam i balsa išauk, itaika, nieka neišėn, negražė gaunās*“. O jei kas bando maišyti užvedėjui, kiti jį pabara:

„*A to negirdi, a ausū neturi, káp če ir? Girdi, kas ved, tam pritarė rėk.*“ (V. Mizinienė)

Vedantysis ir pritariantieji liaudies terminologijoje turi savo pavadinimus. Dažniausiai pasitaikantys – *ožvedies* (užvedėjas) ir *tariejė* (tarėjai) arba *turavuotuoję* (turavotojai). Norint pabrėžti vedančiojo pirmumą ir, sakytum, valdžią dainos atlikimo procese, vartojami daiktavardžiai *pirmininkė* arba *pravdninkė*:

„...*vėsas pėnkės buvuom tariejės, vo šeštuoji – pirmininkė.*“ (L. Gricienė)

„...*būdavau už pravdninkė žaidimi ir dainuo...*“ (B. Teniukienė)

Minėti įvardijimai susiję su žodžių *vesti*, *užvesti*, *pravesti*, *pirmauti* ir *tarti*, *pritari*, *užtarti*, *turavoti* sąvokomis bei reikšmėmis:

VEDANTYSIS:

Vesti – *vedontīsīs, vedontiuoji.*

Užvesti – *ožvedies, ožvediejė.*

Pravesti – *pravdninks, pravdninkė.*

Pirmauti – *pirmininkas, pirmininkė.*

PRITARĖJAI:

Tarti – *tariejė, tariejės.*

Pritarti – *pritariejė, pritariejės.*

Užtarti – *užtariejė, užtariejės.*

Tūravoti – *tūravuotuoję, tūravuotuojęs.*

Raginant užvesti arba pritari dainą, dažniausiai pasitaikantys pasakymai yra susiję su veiksmožodžiais *vesti*, *užvesti*, *pravesti*, *vedžioti* ir *tarti*, *pritari*, *užtarti*, *atitarti*. Vartojami ir kiti veiksmožodžiai bei žodžių junginiai: *šaukti*, *užšaukti*, *šaukti po pirmu*, *pirmu dainuoti*, *pirmu giedoti*, *pirmu paimti*, *pirmu šaukti*, *pradėti*, *pradėti dainuoti*, *užtraukti*, *būti pirmininku* – užvesti dainą; *šaukti iš paskos*, *prišaukti*, *užšaukti*, *padėti*, *turavoti*, *išturavoti*, *bosinti*, *basavoti*, *pri-basavoti*, *basavoti virš balso* – pritari dainos vedančiajam. Šiuos pasakymus pateikėjai įvairiai tarpusavyje derina:

„*Vėns šauks, kėtė eš paskuos anam onšauks*“, „*ožvesk, vo mes pritarsem.*“ (V. Mizinienė)

„*Justina įjemė pu pėrmu, Karolina anā prišaukė*“, „*kartās tievielis su muzika pradies, modo užšauksem.*“ (S. Puidokienė)

Ypač turtingas L. Gricienės³⁸ „žodynas“. Ji užvedimą ir pritariamą įvardija įvairiais žodžių junginiais:

„*Mes sutariem. Káp kuoki daina pėrma pajiemė, tēp mes ē tariem.*“;

„*Je mergės so balsās, mes pradiesem dainioutė, anuos atės padietė...*“

„*Pėrmu gal vīrams šauktė, vo tartė negal.*“

„*Ēr ka ana ved, káp gražė skomb, vuo tartė káp ī gerā.*“

„*Če jau rėk vediejou ešvestė, vo kėtė tor pritaikītė.*“

Matyti, kad sąvokų *užvesti* ir *pritari* liaudiški įvardijimai susiję su *vedančiojo* ir *pritarėjų* pavadinimais bei paties dainavimo apibūdinimais (plg. *šauktė*, *eššauktė*, *trauktė* ir kt.):

Užvesti, *vesti*, *šaukti*, *dainuoti*, *giedoti*, *imti*, *pradėti*, *pirmauti*, *traukti* – *ožvestė*, *pravestė*, *ešvestė*, *vediuotė*, *šauktė*, *šauktė pu pėrmo*, *dainioutė pėrmo*, *pėrmo gėiduotė*, *imtė pu pėrmo*, *pėrmo pajimtė*, *pradietė*, *pradietė dainioutė*, *būtė pirmininkė*, *užtrauktė*;

Pritarti, *tarti*, *šaukti*, *padėti*, *turavoti*, *bosinti* – *pritarė*, *užtartė*, *atėtartė*, *prišauktė*, *ontšauktė*, *onšauktė eš paskuos*, *padietė*, *ešturavutė*, *turavutė*, *basavutė*, *pribasavutė*, *basavuoti vėrs balsa*.

BOSAVIMAS

Žemaičių daugiabalsės dainos faktūrą sudaro vedančiojo balso melodija ir pritariančiųjų balsų partija. Pasak S. Laivienės, tai melodija ir „přitars“. Vedantysis melodiją išdainuoja, išlinguoja, išvinguoja, išlanksto, išvedžioja, o likę dainininkai pritaria, kartais dar vieną žemesnį balsą („bosa“) pridėdami:

„Vėins jau pėrma, kėts pritar, vuo tretėjė dar žemiau lėd – kėp gražė skomb. Basavuok gerā tiktā.“ (P. Kazlauskas)

Iš žemaičių liaudies dainų įrašų girdėti, kad dainuojant grupei žmonių *basavojimas* žemai atsiranda tada, kai norima paryškinti tonikos ar dominantės akordo skambesį eilutės pabaigose arba kadencijose³⁹. Yra duomenų, jog *bosavimas* buvo paplitęs ir kai kuriose Aukštaitijos vietose⁴⁰. Panevėžio rajono Nibragalio kaimo dainininkės vartoja tokius pasakymus: *bosyti, pabosyti, pribosyti*. Šie pasakymai, panašiai kaip ir veiksmažodžiai *pritari, turavoti*, nurodo atskiros partijos ar balso funkciją.

Panašiai kaip ir Aukštaitijoje, žemaičių dainuojamojoje tradicijoje *bosijimas* ne visada būna dainavimas žemiausiu balsu. Keletas pateikėjų patikino, kad „pribosyti“ reikia aukštai, „virš balso“⁴¹. Tai dažniausiai darydavę vyrai, kurie turėdavę aukštus balsus:

„Virā, jėgu gal, tur basavuoti, bet virš balsa, kartu su muotriškuoms.“ (Z. Jonika)

„Ka virā dainiuo muoteru aukštumė, pribasavuoti rėk dar vėrs balsa.“ (R. Andriekutė)

„Basavojimas virš balso“ gali būti ta pati pritarimo partija, tik vyrų dainuojama moterų aukštumu skamba kaip trečias balsas, kuris jau turi ir atskirą pavadinimą bei funkciją. *Bosijimo*, kaip atskiros partijos, turinčios savo melodinį piešinį, funkcionavimą liudija pateikėjų pasakojimai ir garso įrašai, užfiksuoti įvairiuose Žemaitijos rajonuose.

XX a. 3 dešimtmetyje Kelmės rajono Gineikių gatvinio kaimo senyvi vyrai kiekvieną vakarą nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens rinkdavosi pasikalbėti ir padainuoti⁴². Be būdingų žemaičiams tęstinių dainų, kiekvieną vakarą buvo dainuojamos ir dainos, vadinamos „dzūūū“⁴³. Sudainavus vedančiajam dainos posmą, visi vyrai, dar skambant paskutinei posmo gaidai, pradėdavo tercija žemiau ilgą gaudimą „dzūūū“. Kai jie baigdavo gausti, vedantysis traukdavo kitą posmą⁴⁴.

Raseinių rajone gyvenanti J. Norkutė prisiminė, kad jos mama O. Norkienė (g. 1896 m. Kerkesės k., Liolių apyl., Kelmės r.) dai-

nuodavusi „ūžtines“ dainas, kurios būdavo atliekamos boso partiją „ūžiant“ be žodžių, o tęsiant garsą *hoooooo* ilgą žema nata ar keliais garsais (Račiūnaitė-Vyčinienė, 2001c, 56).

Tokį dainavimo būdą paliudijo ir Raseinių apylinkių dainininkai: 1995–1996 m. Vilniaus universiteto folkloro ansamblio „Ratilio“ nariai užfiksavo basavojimo tradiciją Girkalnio miestelyje. Keturių moterų dainavimas pasižymėjo paralelėmis akordų (sekstakordų, kvartsekstakordų) sekomis, kurios susidarydavo dėl boso partijos, paremtos dviem-trim pagrindinių funkcijų garsais.

Skuodo rajono Mosėdžio miestelio gyventojai, buvę etnografinio ansamblio dainininkai Adelė ir Antanas Anužiai, yra pasakoję⁴⁵, kad šiuose kraštuose vyrai mėgdavę dainuoti atskirai ir gražiausiai daina skambėdavusi, kai šalia vedančiojo ir tarėjų būdavo ir žemi „bosai“.

Telšių rajono Luokės ir Mažeikių rajono Sedos miestelių folkloro ansamblių senųjų dainininkų⁴⁶ įrašai ir transkribuotos melodijos rodo, kad šioms lokalinėms dainavimo tradicijoms būdinga atskira boso partija, atliekanti harmoninio pagrindo funkciją.

Šie faktai leidžia daryti prielaidą, kad įvairiose Žemaitijos regiono dalyse būta basavojimo (savito burdoninio pritarimo) tradicijos.

Basavojimo reiškinį ir jo įvardijimus aptinkame ir kitose tautose. Pavyzdžiui, baltarusių daugiabalsio dainavimo tradicijoje taip pat žinomas dainininkų pasiskirstymas į dvi ansamblio partijas, balsus (*галасы*), kurių kiekviena turi savo funkciją. Ją patvirtina ir liaudyje vartojami apibūdinimai: *подводзіць* – vedžioti, atlikti soluojantį viršutinį balsą (balso partija – *подводка, подводчык*); *басавачь* – bosuoti, dainuoti apatinį balsą, *басуючы* – bosuojantys, *басы* – bosai (Можейко, 1971, 150). Viduržemio jūros pakrantėje gyvenančių tautų (Serbijos, Juodkalnijos, Bosnijos ir Hercegovinos, Kroatijos) liaudies dainų atlikime išsiskiria dvi dainavimo tradicijos, įvardytos dainininkų „terminais“ – *na glas* i *na bas* (Muszkalska, 1999: 93–99, 114–118). Liaudiškoji sąvoka *na bas* apibūdina homofoninį dviejų balsų dainavimą, kuris pasižymi tercijų, kvartų intervalų skambesiu ir intensyviai, su tam tikru paspaudimu artikuluojama (vokalizuojama) ir metroritmiškai akcentuojama kvintos intervalo kadencija (kvinta kaip *finalis* – *ten pat*, 117). Lenkų tyrinėtojos B. Muszkalskos pateiktos liaudies dainų transkripcijos rodo, kad šis atlikimo principas (*basiranje* – *ten pat*, 95) artimas lietuvių (tarp jų ir žemaičių) daugiabalsių dainų *bosavimui*.

(Nukelta į 56 p.)

Daliaus Sungailos nuotrauka (fotomontažas)

Lietuvos muzikos ir teatro akademijos etnomuzikologų ekspedicijos dalyviai pas Sedos (Mažeikių r.) tradicinio folkloro pateikėjus 1998 m. Nuotrauka iš Loretos Sungailienės archyvo

(Atkelta iš 55 p.)

Tradicinio balso formavimas ir dainavimo kokybė

BALSO KOKYBĖ

Pateikėjams buvo užduodami šie pagrindiniai klausimai:

Kaip turi dainuoti užvedėjas?

Koks turi būti jo balsas?

Kaip reikia užvesti, pradėti dainą?⁴⁷

Beveik visi pateikėjai paaiškino, kad užvedėjas turi dainuoti stipriai ir aiškiai, nes tada jam lengva pritarti, ir daina būna gerai „užtarama“. Jei balsas „netraukia“, būna sunku dainuoti. Geriausia, kad vedantysis mokėtų užvesti dainą ir vyrams, ir moterims. Vieni pateikėjai mano, kad vedančiojo balsas turėtų būti aukštesnis:

„Lengva dainiuot, ka balsas suoprans⁴⁸, tuoks pluons.“ (B. Damb-rauskienė)

„Biški laibiesnis už tus, korėi tar, aukščiau tēp...“ (V. Mizinienė)

Kitiems respondentams labiau patinka žemesni moterų užvedėjų balsai:

„Jau baveik biškilieli ka stuoriau ved. Gerā ē tievā ka dainioutom pluono balso, bet jau biški stuoriau, geriau.“ (B. Tenukienė)

Pateikėjų vyrų (pavyzdžiui, Z. Jonikos ir A. Anužio) nuomone, vyrams geriau, kai moterys veda žemai, nes tada jie gali balsus „aukštai pakelti“, ir daina turi daugiau skambumo, pilnumo:

„Tumet jau našē užtaram.“ (Z. Jonika)

Pateikėjų teirautasi, ar dainininkai lyderiai mokėdavo ir galėdavo pritarti kitiems dainininkams. Pusė iš jų patikino, kad geras dainininkas prisitaikydavo ir prie kitų „pirmininkų“. Kai kurie respondentai, atsakydami į šį klausimą, apibūdino ir savo sugebėjimą prisitaikyti prie įvairių dainininkų:

„Ka jauna buvau, aš i vīrams galiejau užvesti. Užvesdavau daina i visi vīrai mane apstuodava. Vo jego anie užtrauks, aš tuoj pritarisio. Ka su vīrais – stuoriau, ka su muoterims – pluoniau.“ (B. Damb-rauskienė)

„Ka jau ved, aš vēsuoms pritarisio. Mon gerā, ka pluonā ved ē ka žemiau, aš vēsuoms padedo. Aš ka balsa toro, nenuēn balsus kor i mėška. Gerā išēn.“ (L. Gricienė)

Keletas respondentų papasakojo, kad aukštą balsą turinčios moterys ne visada mokėdavo žemiau dainuoti, kai reikėdavo „užtarti“. Tokios dainininkės tarsi tvirtai įsikabindavo į dainos melodiją ir niekaip negalėdavo iš jos „išeiti“. Galbūt tarėjų funkcijos suvokimui trukdo tam tikras apibrėžtas, balsui patogus ir įprastas diapazonas, kurio ribas peržengti neretai būna labai sunku:

„Mona mamas ē muočiutės balsā bova nelabā aukštē. Mona bova aukštiesnis. Vēsa laika aš vediau. Tartē netariau, nes balsa negalieju tēp žemā nuleistē. Mon jau geriau meluodėjē, jau geriau, ka mon kas pritar.“ (V. Mečienė)

„Pėrmu ved, je. Pėrmu gal vīrams šauktē, balsus i nuognus, apsauguok Dieve. Vo tartē negal. Aš pasėklausau, mon jau užpakalie (už nugaros – L. S. paaišk.) sied, aš sokous i prieki, ka nesogadinto. Ka šalėp, trokda. Mes stuovem šalėp, katruos jau gerā šaukam.“ (L. Gricienė)

Anot pateikėjų, labai svarbu, kad pritarėjai mokėtų įsiklausyti į vedančiojo melodiją, atlikimą ir padėtį (o ne trukdytų) jam dainuoti. Dainininkai turi „kaip avelės“ sekti lyderį arba sugebėti „išlinguoti“, „išlankstyti“ dainą kartu su vedančiuoju. Pritariantieji negali per daug atsilikti nuo vedančiojo – jam sunku paskui save „tempti“ visą dainuojančiųjų būrį:

„Negali anū pavėlktē iš paskuos, gali ē pats uždostē...“ (S. Karazinienė)

Jei daina tęstinė ir vedantysis ją pasimėgaudamas išlinguoja, pritariantieji negali jo skubinti – lyderis pradeda taikytis prie tariančiųjų ir daina nebetenka savo tikrojo charakterio:

„Ka jau ein i prieki, negali beprigintē belonkstidama... Anuos kažkāp vēsiaiu, vo aš nebgalio tēp, kāp mon rēk ēšlonkstītē ton daina ēr gauņu so anuoms karto baigtē.“ (L. Gricienė)

Užfiksuota nemažai balso kokybės apibūdinimų, kurie nusako balso stiprumą, charakterį. Pateikėjų duomenimis, balsas gali būti: stiprus, skambus, platus, skardus, aiškus, galingas, réksmingas („riekous“), gerklinis, lyrinis („lierinis“), tylus, lygus, lankstus, virpantis („vėrpous“, „su vibracijiuoms“), silpnas, užkimęs („užsikviektēs“), išsiderinęs, išsiplerpęs („ka klemeta isiplerpes“), karkiantis („kāp vēšta karktėnuos kark“), sprangus, springstantis („springstu kāp gegužie so varpo“), zyziantis, birzgiantis ir kt. Kai kurie respondentai, apibūdinami balso kokybę, nurodo ir balso tembro „atspalvius“: švelnus, minkštas, malonus („nuognus“), skaidrus, aštrus, grubus, sodrus ir kt.

Apibūdinami vedančiojo ar pritarėjo balso aukštumą, dauguma pateikėjų naudojami tik nedideliu būdvardžių rinkiniu. Balso aukštumą arba žemumą nusako du pagrindiniai žodžiai – *plonas* ir *storas*. Pokalbyje su L. Griciene užfiksuotas retas pasakymas – „*tievā dainioutē*“, kuris reiškia dainavimą aukštai, plonu balsu:

„Kuorė⁴⁹ anėi baisē pluonā tēn gėid. Tēn tenuorā vēsē, rēk tievā dainioutē. Kuorē jau rēk pri varguonu taiktē.“

Remiantis vien iš pateikėjų gauta informacija, sunku pasakyti, koks žemaičių liaudies dainininkų balso idealas. Viena iš priežasčių ta, kad ne visai aiškūs ir argumentuoti kriterijai, pagal kuriuos liaudies dainų pateikėjai skiria aukštus ir žemus balsus. Užfiksuota tik keletas išsamesnių paaiškinimų, palyginimų, pavyzdžiui:

„Aukštā – kor tēp, kāp so varpelio pluonā skombėn...“ (P. Kukauzienė)